

KASBIY LUG‘ATLAR BILAN ISHLASH, YANGI TERMINLARNING MA’NOSINI ANIQLASH VA TEXNIK ATAMALARNI OG‘ZAKI HAMDA YOZMA NUTQDA QO‘LLASH

Jumanova Shaxnoza Abduvait qizi

Angren shahar 1-son texnikumi.

Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi” yo‘nalishida tahsil olayotgan o‘quvchilarning kasbiy nutqini shakllantirish, kasbiy lug‘atlar bilan samarali ishlash, yangi terminlarning ma’nosini aniqlash hamda texnik atamalardan og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri foydalanish masalalari yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida axborot texnologiyalari sohasiga oid yangi tushuncha va terminlar soni muntazam ortib bormoqda. Shu sababli raqamli axborotlarni qayta ishlash bo‘yicha mutaxassis nafaqat amaliy ko‘nikmaga, balki sohaga oid terminologik bilim va rivojlangan kasbiy nutqqa ham ega bo‘lishi zarur. Maqolada kasbiy lug‘atlardan foydalanish usullari, texnik terminlarni o‘zlashtirish bosqichlari, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash va ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy lug‘at, termin, texnik atama, raqamli axborot, axborot texnologiyalari, raqamli texnologiya, kasbiy nutq, og‘zaki nutq, yozma nutq, terminologiya, axborotni qayta ishlash, raqamli savodxonlik, kommunikativ kompetensiya.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning hayotimizning barcha sohalariga jadal kirib kelishi zamonaviy kasblarga qo‘yiladigan talablarni ham tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, raqamli axborotlarni qayta ishlash bilan bog‘liq kasblarda mutaxassisning texnik bilimlari bilan bir qatorda, kasbiy terminlarni to‘g‘ri tushunishi, ulardan og‘zaki va yozma nutqda o‘rinli foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

“Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi” yo‘nalishi bo‘yicha tayyorlanayotgan mutaxassis kompyuter texnologiyalari, dasturiy ta’minot, ma’lumotlar bazasi, grafik va multimedia texnologiyalari, elektron hujjatlar, axborot xavfsizligi, raqamli kontent yaratish hamda axborotni qayta ishlash jarayonlari bilan bog‘liq ko‘plab tushunchalarga duch keladi. Mazkur sohalarning har birida o‘ziga xos kasbiy lug‘at va texnik terminlar mavjud.

Kasbiy terminlarni bilmasdan turib, texnik topshiriqlarni to‘g‘ri tushunish, dasturiy vositalardan samarali foydalanish, texnik hujjatlarni o‘qish, ish jarayonida hamkasblar bilan professional muloqot qilish va bajarilgan ish natijalarini yozma

ravishda ifodalash qiyin. Shuning uchun kasbiy lug'atlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish professional ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Kasbiy lug'at tushunchasi va uning mutaxassis tayyorlashdagi ahamiyati

Kasbiy lug'at muayyan kasb yoki sohaga oid tushunchalarni ifodalovchi terminlar majmuasidir. Har bir kasbning o'ziga xos terminologik tizimi mavjud bo'lib, bu tizim mutaxassislar o'rtasidagi aniq va samarali muloqotni ta'minlaydi.

Raqamli axborotlarni qayta ishlash sohasida "fayl", "papka", "ma'lumotlar bazasi", "algoritmi", "interfeys", "server", "protessor", "operatsion tizim", "format", "kodlash", "arxivlash", "skanerlash", "grafik muharrir", "vektorli grafika", "rastrli grafika", "bulutli texnologiya", "axborot xavfsizligi", "raqamli kontent" kabi ko'plab terminlar qo'llaniladi.

Kasbiy lug'at bilan ishlash orqali o'quvchi:

- yangi terminlarning ma'nosini tushunadi;
- texnik topshiriqlarni to'g'ri anglaydi;
- sohaga oid matnlarni tezroq o'zlashtiradi;
- texnik hujjatlar bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'ladi;
- kasbiy muloqot jarayonida fikrini aniq ifodalaydi;
- yozma ishlarni professional uslubda tayyorlaydi;
- zamonaviy texnologiyalarga oid yangi tushunchalarni mustaqil o'zlashtiradi.

Shu jihatdan kasbiy lug'atlarni o'rganish oddiy so'z boyligini oshirish emas, balki mutaxassisning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida qaralishi lozim.

Raqamli axborotlarni qayta ishlash sohasidagi terminlarning o'ziga xosligi

Axborot texnologiyalari sohasidagi terminlarning katta qismi xalqaro xarakterga ega. Ularning ko'pchiligi ingliz tilidan boshqa tillarga kirib kelgan. Masalan, "file" – fayl, "folder" – papka, "server" – server, "software" – dasturiy ta'minot, "hardware" – apparat ta'minoti, "database" – ma'lumotlar bazasi, "interface" – interfeys kabi terminlar raqamli texnologiyalar sohasida keng qo'llaniladi.

Bunday terminlarning ayrimlari o'zbek tilida tarjima qilinib qo'llansa, ayrimlari xalqaro shaklda ishlatiladi. Shuning uchun "Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi" yangi termin bilan tanishganda uning:

1. asl shaklini;
2. o'zbek tilidagi muqobilini;
3. ilmiy yoki texnik ma'nosini;
4. qaysi vaziyatda qo'llanilishini;

5. amaliy faoliyatdagi ahamiyatini aniqlashi maqsadga muvofiq.

Masalan, “interfeys” atamasi dastur yoki qurilma bilan foydalanuvchi o‘rtasidagi o‘zaro aloqa vositalarini ifodalash uchun ishlatiladi. O‘quvchi ushbu terminni faqat yodlab qolmasdan, uni amaliy misollar orqali tushunishi kerak. Grafik interfeys, foydalanuvchi interfeysi va veb-interfeys kabi tushunchalarni bir-biridan farqlash kasbiy bilimni mustahkamlaydi.

Yangi terminlarning ma’nosini aniqlash usullari

Raqamli texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib borayotgani sababli ushbu sohaga har kuni yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Shuning uchun mutaxassisning tayyor terminlar ro‘yxatini yod bilishi yetarli emas. U yangi terminlarning ma’nosini mustaqil aniqlash usullarini ham bilishi kerak.

Yangi termin ma’nosini aniqlashda quyidagi manbalardan foydalanish mumkin:

- izohli lug‘atlar;
- terminologik lug‘atlar;
- ikki yoki ko‘p tilli lug‘atlar;
- sohaga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalar;
- texnik hujjatlar;
- elektron lug‘atlar;
- ishlab chiqaruvchi kompaniyalarning texnik qo‘llanmalari;
- ilmiy maqolalar;
- elektron ta’lim resurslari.

Masalan, o‘quvchi “backup” terminiga duch kelganda uning “zaxira nusxa yaratish” ma’nosini aniqlashi va bu tushunchaning amaliy ahamiyatini bilishi kerak. Backup jarayoni ma’lumotlarning yo‘qolib qolishining oldini olish va zarur hollarda ularni qayta tiklashga yordam beradi.

Shuningdek, “cloud computing” tushunchasini o‘rganishda uning oddiy tarjimasini bilish bilan cheklanib qolmasdan, bulutli hisoblashning ma’lumotlarni masofaviy serverlarda saqlash va qayta ishlash bilan bog‘liqligini tushunish zarur.

Kasbiy terminlarni o‘zlashtirishning samarali usullari

Kasbiy terminlarni samarali o‘zlashtirish uchun ularni tizimli ravishda o‘rganish lozim. Buning uchun terminologik daftar yoki elektron lug‘at yuritish samarali usullardan biridir.

Masalan:

Termin	O‘zbekcha	ma’nosi	Izohi	Amaliy	qo‘llanishi
File	Fayl	Raqamli ma’lumot saqlanadigan obyekt	Hujjatni fayl sifatida saqlash		
Folder	Papka	Fayllarni tartibli saqlash vositasi	Hujjatlarni papkalarga ajratish		

Database| Ma'lumotlar bazasi| Tizimlashtirilgan ma'lumotlar majmuasi| Ma'lumotlarni saqlash va boshqarish

Interface| Interfeys| Foydalanuvchi va tizim o'rtasidagi aloqa muhiti| Dastur interfeysidan foydalanish

Backup| Zaxira nusxa| Ma'lumotlarning qo'shimcha nusxasi| Muhim fayllarni himoyalash

Algorithm| Algoritim| Muammoni hal qilish bosqichlari ketma-ketligi| Axborotni qayta ishlash

Server| Server| Xizmat yoki resurslarni taqdim qiluvchi tizim| Ma'lumotlarni tarmoq orqali taqdim etish

Format| Format| Fayl yoki ma'lumotning tuzilish turi| PDF, DOCX, JPG formatlarida ishlash

Bunday jadval o'quvchiga terminni shunchaki yodlab olish emas, balki uning ma'nosi va amaliy vazifasini birgalikda o'zlashtirish imkonini beradi.

Texnik atamalardan og'zaki nutqda foydalanish

Kasbiy faoliyatda og'zaki muloqot alohida ahamiyatga ega. "Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi" turli vaziyatlarda hamkasblar, mijozlar, rahbarlar va boshqa mutaxassislar bilan muloqot qiladi.

Masalan, kompyuterda yuzaga kelgan texnik muammoni tushuntirishda "kompyuter ishlamayapti" deyish o'rniga "operations tizim yuklanish jarayonida xatolik yuz bermoqda" kabi aniqroq kasbiy ifodadan foydalanish mumkin.

Shuningdek, "faylni ochib bo'lmayapti" o'rniga "fayl formati ushbu dastur tomonidan qo'llab-quvvatlanmayapti" kabi aniq terminologik ifoda ishlatilsa, muammoning mohiyati yaxshiroq tushuniladi.

Og'zaki nutqda texnik atamalardan foydalanishda quyidagi talablarga amal qilish kerak:

- terminni to'g'ri talaffuz qilish;
- terminning mazmunini yaxshi bilish;
- vaziyatga mos atamani tanlash;
- keraksiz xorijiy so'zlarni haddan tashqari ko'paytirmaslik;
- suhbatdoshning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;
- texnik tushunchani zarur bo'lsa sodda tilda izohlash.

Texnik atamalardan yozma nutqda foydalanish

Yozma kasbiy nutq ham mutaxassis faoliyatining muhim tarkibiy qismidir. Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi texnik hisobotlar, yo'riqnomalar, elektron xatlar, xizmat yozishmalari, texnik topshiriqlar, ma'lumotnomalar va boshqa hujjatlarni tayyorlashi mumkin.

Yozma nutqda terminlarning to'g'ri ishlatilishi matnning ilmiyligi va aniqligini oshiradi.

Masalan:

“Ma'lumotlarni kompyuterga kiritdik va saqladik”

jumlasi umumiy mazmunga ega. Uni kasbiy uslubda:

“Elektron ma'lumotlar tegishli formatda qayta ishlanib, ma'lumotlar bazasiga kiritildi va zaxira nusxasi yaratildi” tarzida ifodalash mumkin.

Bu yerda “elektron ma'lumotlar”, “format”, “qayta ishlash”, “ma'lumotlar bazasi”, “zaxira nusxasi” kabi terminlardan foydalanish fikrning kasbiy aniqligini ta'minlaydi.

Kasbiy lug'at bilan ishlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish

Bugungi kunda terminlarni o'rganishda raqamli vositalardan foydalanish katta imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron lug'atlar, onlayn ta'lim platformalari, terminologik ma'lumotlar bazalari va raqamli o'quv resurslari orqali yangi tushunchalarni tezkor o'zlashtirish mumkin.

“Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi” yo'nalishida ta'lim olayotgan o'quvchilar uchun elektron terminologik lug'at yaratish ham samarali metodlardan biridir. Bunday lug'atni mavzular bo'yicha guruhlash mumkin:

- kompyuter qurilmalari terminlari;
- dasturiy ta'minot terminlari;
- internet va tarmoq terminlari;
- ma'lumotlar bazasi terminlari;
- grafik dizayn terminlari;
- multimedia terminlari;
- axborot xavfsizligi terminlari;
- raqamli hujjatlar bilan ishlash terminlari.

Elektron lug'atning afzalligi shundaki, unga yangi terminlarni doimiy ravishda qo'shib borish mumkin. Natijada o'quvchining individual kasbiy lug'ati shakllanadi.

Terminlarni amaliy mashg'ulotlarda qo'llash

Kasbiy terminlarni samarali o'rgatishda nazariy tushuntirishning o'zi yetarli emas. Terminlar amaliy mashg'ulotlar bilan bog'lanishi kerak.

Masalan, “Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi” yo'nalishida “Fayllarni boshqarish” mavzusi o'rganilayotgan bo'lsa, o'quvchilarga “fayl”, “papka”, “format”, “arxiv”, “nusxalash”, “ko'chirish”, “o'chirish”, “zaxiralash” kabi terminlar beriladi. Keyinchalik o'quvchi ushbu terminlardan foydalanib, bajarilgan amaliy ish haqida qisqa hisobot tayyorlaydi.

Bunda o'quvchi bir vaqtning o'zida uchta kompetensiyani rivojlantiradi:

1. texnik-amaliy kompetensiya;
2. terminologik kompetensiya;
3. kommunikativ kompetensiya.

Terminlarni mustahkamlash uchun “Termin–ta’rif”, “Termin–amaliyot”, “Ortiqcha termini toping”, “Texnik vaziyatni tushuntiring”, “Kasbiy dialog tuzing” kabi mashqlardan foydalanish mumkin.

Kasbiy nutqni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati

Kasbiy nutqning rivojlanganligi mutaxassisning professional qiyofasini belgilovchi omillardan biridir. O‘quvchi texnik jihatdan bilimli bo‘lsa-yu, o‘z fikrini aniq va tushunarli ifodalay olmasa, uning kasbiy faoliyatida turli kommunikativ qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli professional ta’limda “bilim + amaliy ko‘nikma + kasbiy muloqot” tamoyiliga e’tibor qaratish zarur.

O‘quvchilarni mustaqil ravishda termin izlashga, uning ma’nosini aniqlashga, misollar keltirishga va texnik vaziyatni og‘zaki tushuntirishga o‘rgatish ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasining kasbiy lug‘atiga qo‘yiladigan talablar

Mazkur yo‘nalish bo‘yicha mutaxassisning kasbiy lug‘ati quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi lozim:

- zamonaviy axborot texnologiyalari terminlarini qamrab olishi;
- terminlarning mazmunini aniq tushuntira olishi;
- texnik atamalarni to‘g‘ri talaffuz qilishi;
- terminlarni yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llashi;
- o‘zbekcha va xalqaro terminlarning muvofiqligini anglay olishi;
- yangi terminlarni mustaqil o‘zlashtira olishi;
- texnik hujjatlarni tushunishi;
- kasbiy muloqotda aniq va qisqa fikr bildira olishi.

Bu talablar mutaxassisning nafaqat bugungi, balki kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun ham muhimdir. Chunki raqamli texnologiyalar doimiy rivojlanib, yangi dasturlar, platformalar, xizmatlar va texnologiyalar paydo bo‘lib bormoqda.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kasbiy lugʻatlar bilan tizimli ishlash oʻquvchilarning terminologik bilimini rivojlantirish bilan birga, ularning kasbiy tafakkurini ham shakllantiradi. Termin maʼnosini tushunish orqali oʻquvchi texnologik jarayonning mazmunini chuqurroq anglay boshlaydi.

Masalan, “algoritm” terminini faqat taʼrif sifatida yodlashdan koʻra, muayyan axborotni qayta ishlash jarayonining ketma-ket bosqichlarini ishlab chiqish orqali oʻrganish samaraliroqdir. Xuddi shuningdek, “maʼlumotlar bazasi” tushunchasi nazariy jihatdan izohlanishi bilan bir qatorda amaliy dasturda maʼlumotlarni kiritish, saqlash, izlash va qayta ishlash orqali mustahkamlanadi.

Terminlarni amaliy faoliyat bilan bogʻlash natijasida oʻquvchining:

- kasbiy fikrlashi;
- texnik savodxonligi;
- kommunikativ kompetensiyasi;
- mustaqil izlanish qobiliyati;
- axborot bilan ishlash koʻnikmasi

rivojlanadi.

Shuningdek, texnik atamalardan toʻgʻri foydalanish ishlab chiqarish jarayonidagi tushunmovchiliklarni kamaytirishga yordam beradi. Bir xil terminlarning bir xil maʼnoda ishlatilishi mutaxassislar oʻrtasidagi axborot almashinuvini tezlashtiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, “Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi” yoʻnalishida kasbiy lugʻatlar bilan ishlash va texnik terminlarni oʻzlashtirish professional kompetensiyaning muhim tarkibiy qismidir. Zamonaviy raqamli muhitda faoliyat yurituvchi mutaxassis oʻz sohasiga oid terminlarni bilishi, ularning maʼnosini toʻgʻri anglashi va amaliy vaziyatlarda qoʻllay olishi kerak.

Kasbiy lugʻat bilan ishlash jarayonida oʻquvchilarni yangi terminlarni mustaqil izlash, ularning maʼnosini turli manbalar orqali tekshirish, terminlarni guruhlash, elektron lugʻat yaratish hamda ularni ogʻzaki va yozma nutqda qoʻllashga oʻrgatish

maqsadga muvofiq.

Ayniqsa, raqamli axborotlarni qayta ishlash sohasida ingliz tilidan kirib kelayotgan texnik terminlar sonining ko'payishi mutaxassisdan doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashni talab qiladi. Shu sababli kasbiy terminologiyani o'zlashtirish bir martalik jarayon emas, balki mutaxassisning butun kasbiy faoliyati davomida amalga oshiriladigan uzluksiz ta'lim jarayonidir.

Demak, kasbiy lug'atlar bilan ishlash, yangi terminlarning ma'nosini aniqlash va texnik atamalarni nutqda to'g'ri qo'llash "Raqamli axborotlarni qayta ishlash ustasi"ning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, axborot texnologiyalari bilan ishlash samaradorligini oshirish va zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi professional ta'lim tizimini rivojlantirishga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar.
3. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va ularni ta'lim jarayonida qo'llash. – Toshkent.
4. Aripov M.M. Informatika va axborot texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
5. Sattorov A. Informatika va axborot texnologiyalari. – Toshkent.
6. G'ulomov S.S. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – Toshkent.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Professional ta'lim metodikasi bo'yicha o'quv-uslubiy manbalar.
9. Axborot texnologiyalari bo'yicha zamonaviy elektron ta'lim resurslari.
10. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar.